

Базова В. І.,
доцент кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ РАСОВОЇ ПАРАДИГМИ США В КІТЧЕВОМУ РОМАНІ ПОЛА БІТТІ «ЗАПРОДАНЕЦЬ»

Анотація. У статті проаналізовано особливості кітчевого зображення расової різноманітності США, окреслено головні механізми відносин «білий-небілий», виявлено основні концепти національної ідентичності афроамериканців.

Ключові слова: національна ідентичність, кітч, расизм, плавильний тигель, E pluribus unum, мультикультуралізм.

Постановка проблеми. «Підвищена увага до національної ідентичності, потреба в консолідації етнічних суспільств, спроба створити національний ідеал та національну ідею в нових соціальних умовах, так само як і прагнення зберегти і, так би мовити, «відокремити» свою національну міфологію, культуру, історію, звичаї – всі ці явища є складовими частинами захисної реакції, що виникають у відповідь на все більш посилену уніфікацію духовної і матеріальної культури в умовах світової глобалізації. Рух у бік національної ідентичності на початку XXI ст. набув характеру світової тенденції, яка зачепила суспільства багатьох країн незалежно від рівня їх розвитку, чи то традиційних чи постіндустріальних» [6, с. 245]. Особливо гостро питання національної ідентичності так чи інакше постає серед концепту американського мультикультуралізму. «Політичне підґрунтя білої експансії на американський захід перетворило корінне населення у влучну мішень для жартів і анекдотів світського товариства. Починаючи із середини минулого сторіччя американське суспільство поступово втрачало риси «melting pot», стаючи все більш мультикультурним суспільством, на перший план почали виходити тенденції суто дисперсні, тому увага дослідників повинна зосередитись на численних компонентах множини складників американської культури, які підкреслюють різноманітність літературної традиції країни. За умов таких децентралізуючих тенденцій виникає питання про єдність національного менталітету, культурну цілісність якого можна зберегти лише за наявності дуже міцної, креативної та плідної традиції» [7, с. 84]. Як зазначає М. Шимчишин, саме ідея «плавильного тигля», що одержала назву від однойменної п'єси Ізраїля Зенгвілла, була основною віхою націєтворення. «Разом із тим варто відзначити, що в ній автор закликав об'єднання всіх лише європейських рас» [4, с. 246], попри «знаковий для американської державності й людності девіз «E pluribus unum». Варто згадати, що авторство цього вислову приписують і Геракліту, і Цицерону, і Вергілію, тобто і греки, і римляни, представники різних епох, народів і культур однакові в розумінні генези нового: тільки за умови взаємодії різних компонентів виникає якісно нове явище» [1, с. 149].

Мета розвідки – дослідити расові механізми взаємодії між населенням США в романі Пола Бітті «Запроданець».

Виклад основного матеріалу. «Остання третина 20 ст. позначена низкою національних ренесансів, що відбулися в ба-

гатьох країнах світу. Базисом цього явища науковці вважають збільшення соціальної мобільності суспільства, технологічних новацій та потоку інформації, до якого людство виявилось зовсім не готовим психологічно» [5, с. 255]. Тож цілком закономірно, що все більше й більше з'являється літературних творів, що зачіпають тему національної ідентичності чи расової нерівності.

Пол Бітті (Paul Beatty) – перший американський письменник, який у 2016 році отримав почесну Букерівську премію та премію національного кола книжкових критиків за свій роман «Запроданець» (The Sellout), створенням якого автор займався шість років. Попри одностайне маркування критиками його роману як гостросатиричного, в одному з інтерв'ю автор зазначив, що не вважає себе сатириком, проте цинічні жарти про чорношкірих, стереотипні маркування чорних білими, нецензурна лексика дає підстави говорити про кіч. Письменник жартує ніби й весело, але з неприкритим почуттям гіркоти: його герой звик усвідомлювати своє підлегле становище в суспільстві через колір шкіри і постійно вибачатися за свої вчинки, відчуваючи якусь колективну провину. «Історична пам'ять дає змогу кожному конкретному представнику нації пережити історію свого народу як свою власну духовну драму» [5, с. 256]. Головний герой роману – чорношкірий молодий чоловік, який мешкає в маленькому містечку Діккенс поблизу Лос-Анджелесу. Власне, це навіть не містечко, а негритянське гетто, насичене зразками чорношкірої буденності, стереотипами. «Об'єднані воедино етнонаціональні коди і стереотипи, розтиражовані масовою культурою, що базуються на притаманній масовій культурі стилізації та спрощенні, кітч допомагає «опредметнити» відомі культурні типи й кліше» [5, с. 258]. Ми думаємо, що саме з метою розвінчання стереотипів Пол Бітті якраз і застосовує даний прийом. «Використовуючи прийом «кітчизації», письменники ніби ставлять себе на межу між нормативним і ненормативним світом, офіційною та неофіційною версіями життя в Америці. Мета цього літературного прийому полягає в необхідності зібрати в одному колоритному образі та ніби персоніфікувати існуючі соціальні, національні, гендерні комплекси й виставити їх на публічне осміяння, знешкодивши їх силу, а значить і допомогти позбавитися їх» [5, с. 258].

У спробі всіляко прищепити головному героєві поняття чорної ідентичності, батько хлопця, захоплений ідеями психології, експериментує над ним, фізично й психологічно знущаючись із дитини: «Одного разу я бовкнув батькові, що в Америці немає ніякого расизму. Є рівні можливості, якими чорні нехтують, оскільки не бажають брати відповідальність за власне життя, за що був жорстоко покараний» (тут і далі переклад наш – В.Б.) [3]. Після вбивства батька білими поліцейськими («Те, що расим переможено, ще не свідчить, що негрів не можуть пристрелити на місці» [3]) син приймає в спадок його ферму й член-

ство в місцевому інтелектуальному клубі, засновником якого саме й був батько головного героя. Молодий афроамериканець називає себе Ким Чен Ином, натякаючи на спадковість влади, як у Північній Кореї. Цей клуб був дуже важливим для героя, бо лише тут він міг сповна насолодитися вільним вираженням своїх національних ідей і віри в те, що чорна самоідентичність колись-таки мусить об'єднати чорношкірих людей воедино. Хоча письменник тут таки іронізує з такого інтелектуального клубу, розповідаючи історію його створення: спочатку це був клуб любителів пончиків «Дам-дам», що потім виріс до клубу чорних філософів. Прізвисько батька «Заклинатель нігерів» теж почесно переходить до сина як символ перехідності традицій, історичної пам'яті, власної національної ідентичності.

Старий чорношкірий актор Хоміні, який колись грав роль у комедійному цілком расистському мультфільмі, наразі зголошується стати рабом головного героя роману. Справа в тому, що актор уже надто старий і не здатен нічого робити, а рабство перетворюється на своєрідну гру, де Хоміні просить всляко карати його та доручати найбруднішу роботу. Усі свої незграбні дії актор робить ніби випадково по четвергах, бо «Частіш за все раби організовували повстання по середах, бо четвер був днем бичування». Навіть коли головний герой відмовляє своєму рабові у фізичному насиллі, той: «Охопивши мої коліна, він благов вдарити його батоном, бо його чорна плоть вимагала пекучих ударів» [3]. Пол Бітті категорично запевняє, що національна пам'ять й досі відлунується у кожному сучасному афроамериканцеві: «Я раб, і не інакше. Ця роль була приготована мені з самого народження» [3]. Удаватися до покарання старого Хоміні Я (саме так письменник називає головного героя) не хоче, тому возить свого раба до садомазохістського клубу, де, обов'язково біла, повія, «защемивши його геніталії якоюсь хитрою штуковиною, вимагала розвіддані про переміщення й чисельність армії північної армії» [3]. Показово, що навіть після того, як головний герой замовляє в адвокатській конторі офіційно оформлену «вольну», старий брутально її рве на шматки, декларуючи, що «свобода – це право залишатися в тому числі й рабом» [3]. У знак протесту раб намагається лінчувати себе, актуалізуючи методи розправи по-расистськи налаштованого Ку-Клукс-Клану. Старий чоловік зник до постійних образ і знущань, особливою дотепністю вирізнявся жарг: якщо приробити негру хвіст, то його вже не відрізати від мавпи. Цей американський анекдот показували по телевізору в расистському шоу, де виконував роль Хоміні, тому за будь-якої нагоди актор зухвало заявляв: «Я – Тарзан, а ви – шаніки (чорна жінка нижчих верств – В.Б.)». По-перше, ця фраза апелює історії про білу дитину, яка вижила серед мавп (які, своєю чергою є уособленням негрів у контексті даного твору), переінакшуючи її таким чином, що Хоміні перебирає на себе роль Тарзана (думаємо – білого), натякаючи, що мавпами є саме біле населення. По-друге, расова нерівність переноситься вже в площину гендерної нерівності. Ще одним яскравим прикладом расистського налаштування американського телешоу став епізод, де чорношкірий хлопчик ненавмисно перекинув на себе мішок із борошном і зробив безапеляційний висновок: «Усього десять хвилин був білим, і вже жах як вас, нігерів, ненавижду» [3].

Така гра в рабство наштотувала Я на ідею відродження сегрегації, яку він і починає втілювати в життя. Перш за все, малює білу межу навколо рідного Дікенса, що перед тим раптово зникає з усіх мап і, відповідно, втрачає статус міста. Наступним кроком відродження рідного містечка стала об'ява про

зникнення: «Прикмети: колір – чорно-коричневий. Трішки самоанський. Дружелюбний. Відгукується на прізвисько Дікенс» [3]. Як бачимо, автор ніби випадково прирівнює опис до опису домашньої тварини, а насправді ж навмисно імплікуючи реальне ставлення білих до населення гетто. Головний герой, роблячи різноманітні провокативні вчинки, відроджуючи рабство й сегрегацію, «притісняючи» тепер уже білих, намагається віднайти правильний шлях взаємовідносин: «Та я і сам чекаю, коли знайоме, всеохоплююче почуття чорної провини поставить мене на коліна. Зіб'є мене на підлогу, допоки я не зігнуся в мольбі перед Америкою, слізно каючись у своїх гріхах перед кольором шкіри і країною, благаючи про помилування своєї гордої чорної історії» [3]. Розмислюючи над всією історією свого народу, головний герой виокремлює чотири стадії чорної самоідентифікації: 1 – стан передсвідомості, страх перед кольором шкіри; 2 – чорне ідеалізується, біле висміюється; 3 – расовий трансценденталізм, коли колективна, не індивідуальна, свідомість бореться з пригніченням; 4 – Чорний Абсолют – «це коли тобі на все по х**» [3]. І лише сягнувши останньої стадії самоідентифікації, Я гордо зізнається: «Ми, чорношкірі, не відчуваємо на собі жодної провини» [3].

І хоча Пол Бітті весь світ розфарбовує лише в два кольори, і вони без виключення – кольори шкіри, саме з яких завжди і починається кожна розмова в творі (навіть німецький Хоміні «розділяв автомобілі за кольором. Тобто, не за кольором автомобіля, а за кольором шкіри водія»), роман насичений образами багатьох національностей Америки. І якщо частина митців трималася думки, що «такий синтез став базисом для побудови американського суспільства, свідомого своєї історії в русі до «американської мрії» [2, с. 34], то Пол Бітті акцентує на якомога більшому розрізненні всіх американських народностей.

Оскільки «під «расою» завжди маються на увазі нігери, в той час коли можна молоти будь-яку дурницю про індіанців, латиносів, азіатів», то письменник вирішує показати дійсне відношення до всіх національностей Америки та їх власну взаємодію між собою. Найперше автор звертає увагу на індіанців, зважаючи на те, що вони все ж таки є корінним населенням США: «Іноді мені здається, що ця байдужа дерев'яна посмішка індіанців у їх сигарних магазинах – результат природного відбору. Що це «виживання нерозумних», а ми – чорні метелики на класичному фото еволюції, – чіпляємося за темне, вкрите сажею дерево, невидиме для наших ворогів-хижаків і все ж таки якоюсь мірою вразливе» [3]. Як бачимо, навіть афроамериканці, що були завезені рабами на континент, не втрачають нагоди поглузувати з індіанців, наголосити на їх нібито добровільній асиміляції, втрату своїх національних цінностей. Зневажливе зауваження, що індіанці «вірять в жратву так же несамовито, як і ми в недільні газети» [3], ще раз підкреслює однобічне сприйняття духовних надбань крізь призму прагматичних реалій життя. Ніхто навіть не згадує про багату культуру корінних жителів, але всі пам'ятають про харчові патерни, за якими й різняться нації для американців: «Якби ми з батьком, а не європейські пілігрими заснували Джеймстаун, то індіанці, окинувши оком наші криві лабіринтоподібні посадки маїсу й кумквату, сказали б: «Ну все, семінар по вирощуванню кукурудзи оголошується закритим, бо ви, нігери, ні на що не здатні» [3]. Головний герой, до речі, не захищає індіанців, адже вони своєю чергою теж схильні до расизму щодо інших народностей, наприклад, герой розмислює над поведінкою «прийшлих ватос (чиканос – В.Б.), що затислися в кабріолет і тикають пальцями

на вакуро (іспаномовний ковбой – В.Б.)), і ця поведінка в його очах нівелює все знане індіанське благородство. Тож недаремно в одному з епізодів актор Хоміні категорично заявляє: «Чикано, кажеш? Тобто це ж якого кольору? Ти просто так раси не вигадуй», демонструючи таким чином натяк на майже повне зникнення деяких окремо взятих племен корінних американців.

Проте в художньому просторі роману ще нижче за ієрархією розташувалися мексиканці, бо ж в Америці всі певні, що «усюди одні мексиканці» та «в усьому винні мексиканці». Кохана жінка головного героя Карісма зневажливо називає своїх сусідів Лопесів мексиканцями в ковбойських капелюхах, висміюючи їх намагання дорівнятися до «героїв» прерій. «Я вже не вперше чув такі расистські вислови. З того часу, як по Каміно Реал почали блукати корінні американці в мокасінах, каліфорній вони ляляли мексиканців. Індіанці ж шукали миру й спокою, в результаті прийшли до Ісуса, рабської праці, багата й календарного методу. Працюючи на пшеничних полях і сидючи на церковних лавах, вони шепотіли один одному, коли ніхто їх не бачив: «Суцільні мексиканці!» [3].

У своєму намаганні повернути рідне місто Я, окрім намаляваної білою фарбою межі, всюди розклеює вивіски, призначені для дискримінації білих мешканців: «Тільки для чорних, азіатів і латинос», «Тільки для білих і німих», «Тільки для чорних, латинос і людей із порушенням слуху». Неважко помітити, що навіть люди із обмеженими можливостями для головного героя знаходяться на вищому соціальному щаблі, аніж білі. Проблема расової нерівності цікавить головного героя протягом усього його життя: «Свою першу статтю я написав у сім років: «Тенденція розміщення пасажирів за расовим і гендерним принципом. Додаткові фактори: класова приналежність, стовпотворіння та запах тіла» [3]. Досліджуючи зазначену тему, Я віднаходить ще один важливий елемент – «у кожній расі є свій девіз. Це коди, які наповнюють енергією». Отож, велична ідея спродукувати девіз для своєї раси перетворюється в ідку гру словами, часто дошкульні жарти в бік могутніх країн, наприклад гучний девіз «Чорна Америка: *veni, vidi, vici* – смажені птички!», тонко зачіпаючи стереотипний кулінарний патерн, що найулюбленіша їжа афроамериканців – смажена курка. Поряд із низкою подібних девізів («Вірний обов'язку, але ніякого толку», «Кльово-хріново», «Дій відповідно до свого віку, а не розміру взуття», «Хто перший прокинувся – того й капці») головний герой обирає гучний вислів «Одне тіло, один розум, одна душа, одна любов». Перебираючи всю расову різноманітність США, Я повідомляє: «А ось мої найліпші друзі – Музей африканського мистецтва, Музей Голокосту, Музей американських індіанців, Національний музей жіночого мистецтва» [3], об'єднуючи всі верстви населення, які так чи інакше відчули на собі особливості расистського ставлення. Щоб знівелювати гіркоту меншовагартісного ставлення, Пол Бітті перетворює всі діалоги в промовистий кітч, наприклад, абсурдна розмова в інтелектуальному клубі пончиків «Дам-дам»:

– А китайози скільки заробляють?

– Ну, азіати заробляють більше, ніж будь-яка інша демографічна група.

– Навіть більше, ніж гоміки?

– Азіати все одно заробляють більше. Правда, слід пам'ятати, що вони не мають такого впливу, як гомосексуалісти.

– А якщо, наприклад, взяти гея-азіата? [3].

Ось таке показове намагання самоствердитися за рахунок інших народностей («Чого б то чорним не завести влас-

ні китайські ресторани?»); «Яку б зовнішність не мали євреї, починаючи з Барбари Стрейзанд і закінчуючи номінально єврейкою Вупі Голдберг, ви не побачите в рекламі людей, схожих на євреїв, як і не побачите чорних або красивих азіатських чоловіків, чи смаглявих латиноамериканців») насправді спонукає до співчуття. Апогеєм расизму в романі стає відеозапис циклу мультфільмів, де зображені всі меншовагартісні раси з білої точки зору: афроамериканські кішки, кривозубі, очкасті, з пташиною мовою японці, одягнені як гейши, компанія п'ятих корінних американців в обідраному пір'ї, що ніяк не можуть зловити кролика, миша-мексиканець, яка намагається перехитрувати кішку-«грінго». Ця кольорова палітра пробуджує в усіх персонажах роману неймовірний біль, сльози, образу. Карісма, коханка Я, вражена побаченим починає зватися в якомусь божевільному танці, який головний герой гордо нарикає «поступ каліки»: «Це і є справжній древній танець воїна <...> деякі елементи були запозичені у масаїв, щось украдене у бойового танка черокі, який показують у старих вестернах» [3]. І якщо «Маквокіта, танцюючи, стає мостом між небом і землею, між минулим і теперішнім, між індіанцями й білими» [2, с. 41], то Карісма своїми рухами вивільняє біль усіх націй, досягає катарсису. І навіть відчуття після інавгурації Барака Обами не дають такого могутнього посилу:

Наша країна, Сполучені Штати Америки, віддала нарешті нам належне.

– Так? А як же індіанці? Китайці, японці, мексиканці, бідняки, коли їм дістанеться? [3].

Висновки. Питання національної ідентичності, расизму, білого погляду як невід'ємного елементу ідентичності американської нації в контексті твору Пола Бітті висвітлюється крізь низку кітчевих прийомів та стереотипів, могутнім знаряддям «кітчизації» стає вулична розмовна мова, в більшості випадків – нецензурна. Образ чорношкірого проходить ряд трансформацій у процесі утвердження самості афроамериканського народу, Чорного Абсолюту.

Література:

1. Колісниченко А.В. Міфопоетика творчості Гарта Крейна: дис. канд. філол. наук: 10. 01. 04; М-во освіти і науки України, Нац. Дніпровський ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2017. 174 с.
2. Колісниченко А.В. Модерністська модифікація індіанського міфу в художньому просторі творів Гарта Крейна // Zbiór raportów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. Realizacja badań i projektów” (30.07.2015 – 31.07.2015) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o “Diamond trading tour”, 2015. P. 25–35.
3. Пол Бейти. Продажная тварь. URL: <https://www.litres.ru>.
4. Шимчишин М.М. Модернізм, нативізм і творення американської ідентичності початку ХХ століття. Науковий вісник МДУ імені В.О. Сухомлинського: Філологічні науки (літературознавство). № 1(15). Миколаїв, 2015. С. 244.
5. Шостак О.Г. Іронический кітч как способ выявления национальной идентичности в творчестве коренных писателей Северной Америки // Revitalizace Hodnot: Umění A Literatura III, Česká asociace slavistů, Tribun EU. Brno, 2017. P. 255-264.
6. Шостак О.Г. Постмодерний кітч як шлях до вияву національної ідентичності у творчості Джералда Візенора // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць. Вип. 34. К.: Університет «Україна», 2016. С. 244–257.
7. Шостак О., Корпало О. Ритуальна література корінних жителів Північної Америки // Американські та британські студії: мовоз-

навство, літературознавство, міжкультурна комунікація: Збірник наукових праць / за заг. ред. А. І. Гудманяна, О.Г. Шостак. К.: Талком, 2016. С. 83.

Базова В. І. Особенности расовой парадигмы США в китчевом романе Пола Битти «Продажная тварь»

Аннотация. В статье проанализированы особенности китчевого изображения расового разнообразия США, очерчены главные механизмы взаимоотношений «белый-небелый», выявлены основные концепты национальной идентичности афроамериканцев.

Ключевые слова: национальная идентичность, китч, расизм, плавильный тигель, E pluribus unum, мультикультурализм.

Bazova V. I. Features of race paradigm in the USA in Paul Beatty's kitsch novel "The Sellout"

Summary. The article considers the main features of kitsch description of the USA races variety, the mechanism of "white-nonwhite" relations, the main national identity concepts of Afro-Americans.

Key words: national identity, kitsch, racism, melting pot, E pluribus unum, multiculturalism.